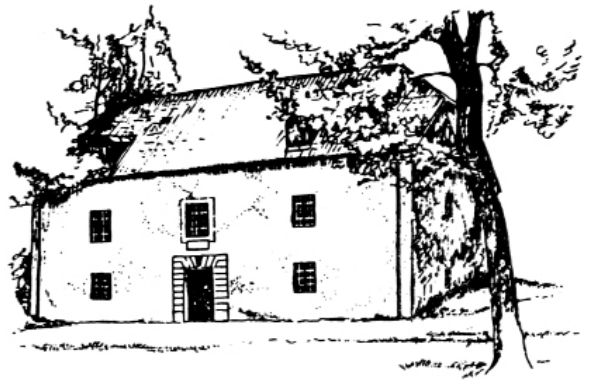

BRUKS- ANVISNINGEN

NR 54 – NOVEMBER 2024

Medlemsblad från Åkers Hembygdsförening

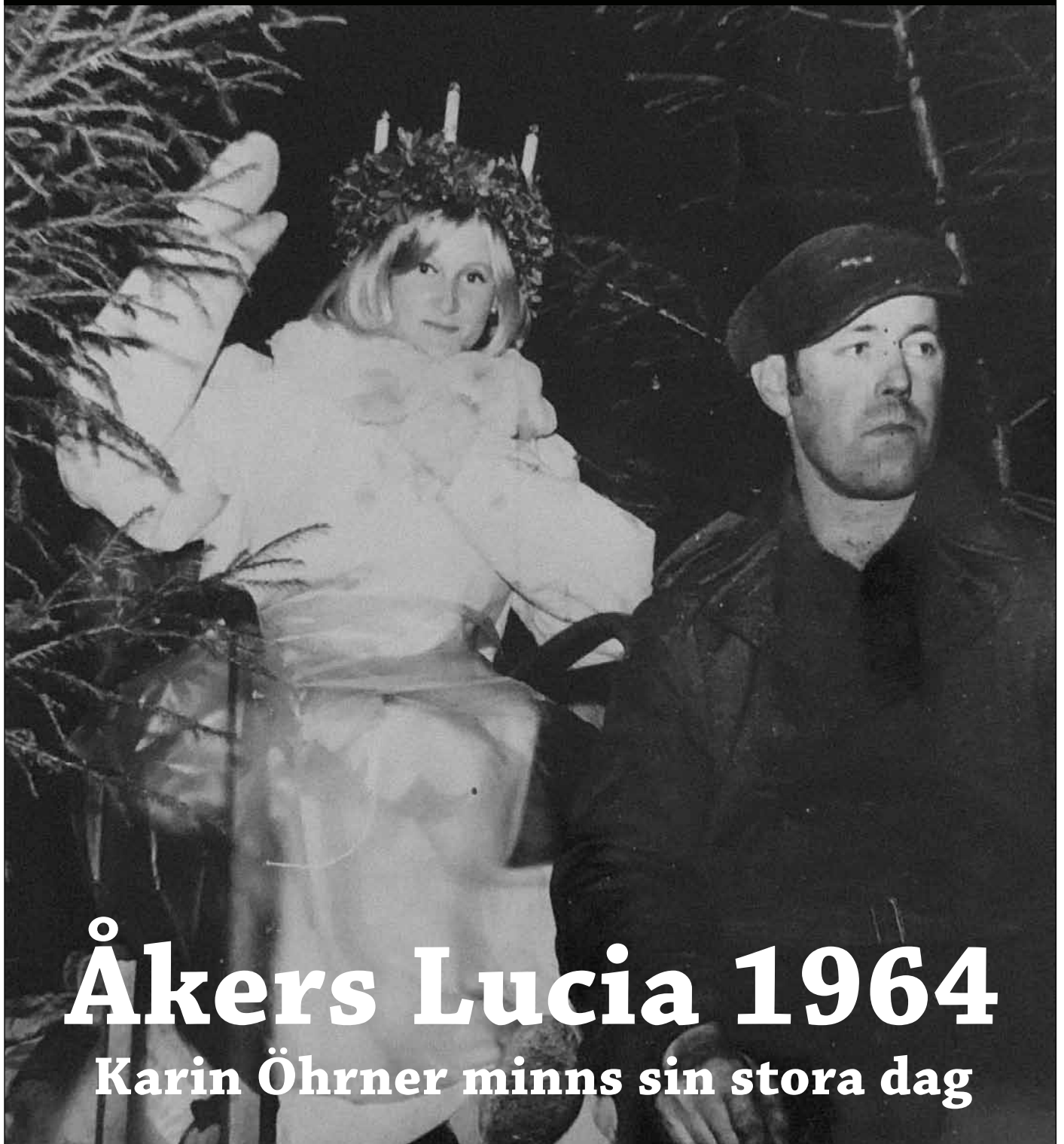

www.akershembygd.se

Åkers Jern Bruk del 1

Ny bok om Evert Lidén

När Bruket blev Bofors-Åkers

Åkers Lucia 1964

Karin Öhrner minns sin stora dag

BRUKSANVISNINGEN GES UT AV
Åkers Hembygdsförening
c/o Nils Danielsson
Källvägen 11
647 52 Åkers Styckebruk

REDAKTIONSRÅD
Sten Hellgren, Tomas Larsson,
Pelle Johansson

ANSVARIG UTGIVARE
Nils Danielsson

REDAKTÖR & GRAFISK FORM
Per Hellgren

TRYCK
Grafoma Tryck & Design AB,
Strängnäs 2024

KONTAKT
info@akershembygd.se
www.akershembygd.se

SKRIBENTER I DETTA NUMMER
Karin Öhrner, Pehr Bengtsson,
Knut Knudsen, Nils Danielsson
och Per Hellgren.

OMSLAGSBILD
16-åriga Karin Öhrner åker hästskjuts
till Luciakröningen 1964. Kusk är Alvar
Törnkvist, Köpinge. Fotot är taget av
Tidningen Folkets fotograf.

ISSN: 2004-8513 (Online PDF)

Hej Medlemmar!
Sommarsäsongen är avslutad, Museum och Arkiv stängda, höstsolen lyser på röda träd. Föreningen vill rikta ett varmt tack till alla som frivilligt arbetat för att genomföra årets program och aktiviteter hittills. Vi har gjort det tillsammans, haft kul – och jag tror vi gjort avtryck. Läs bara i Museets gästbok vad besökare skriver!

Så hur blev säsongen, vad har vi åstadkommit? Valborg, Museets dag, Midsommar i Engelska parken. Museet/Arkivet maj-okt har haft över 1 200 besökare. Föredrag i Folkets hus under våren. Kurs för värdar/guider på Museet/Arkivet. Klasser från Åkerskolan har besökt oss. En uthållig och lång kamp mot bilskroten vid Folkets hus har gett resultat, äntligen flyttas den bort (Tack Pelle J och Sven-Arne A).

Vi deltar i uppstarten av Åkers Nätverk med föreningar, företag och privatpersoner.

Men vad ska hända nu då? Det kan inte vara stillastående. Det är ett jobb att förvalta, ordna och vara kreativ. Klarar vi det?

Vi gör så gott vi kan. Några förbättringar och planer för nya mindre utställningar är på gång. Även idéer i större format finns, men går de att genomföra?

Ja, om vi blir fler. Vi behöver påfyllning av kreativa och/eller praktiskt lagda medlemmar som har tid och intresse. Vi vill fortsätta hålla vår fana högt.

Och i höst blir det ett och annat föredrag, kalas för volontärerna samt Glöggafton den 5 december i Motstugan.

Hör av dig. Du är välkommen! ■□

Åkers Jern Bruks äldsta historia Del 1

Brukets första decennier i ett fjärran 1500- och 1600-tal är en mindre omskriven epok i vår långa industrihistoria. Pehr Bengtsson berättar här i första delen av två om de tidiga årens järnhantering i vår hembygd, från Vasatidens kronosåg i Forssa till heta masugns-hyttor under drottning Kristina.

Text: Pehr Bengtsson

Inledande anmärkning

Åkers Jern Bruks, senare AB Åkers Styckebruks, historia finns beskriven i tre böcker. Den första med titeln *Åkers Styckebruk – en vägledning i dess historia, bebyggelse och arkiv* är skriven av Gösta Hahr och sträcker sig fram till 1942, där efter kom *AB Åkers Styckebruk 1942–1966, Rutger von Seths tid* av Sven Fritz och slutligen *Åkers Valsar i 200 år* som utkom 2006 och är skriven av Anders Johnsson. Den senare innehåller även en kort historisk beskrivning som i huvudsak grundar sig på den först nämnda boken. De två senare finns att köpa hos Åkers hembygdsförening medan den första finns till och från i något exemplar.

Brukets äldsta historia redovisas endast mycket kort i den första och tredje boken. En mer omfattande beskrivning finns i en opublicerad uppsats från 1948

med titeln "Åkers Styckebruk – Studier över brukets uppkomst och dess utveckling under de 200 första åren". Författare är fil mag Gösta Hultberg, lärare i Gävle vid tiden för hans arbete men i unga dagar Åkersbo. Så här skriver han om sig själv:

"Då jag icke besitter vare sig teknisk eller historisk fackkunskap har uppsatsen fått prägel av hembygdsforskning. Att jag givit mig i kast med en så vidlyftig uppgift, beror helt på intresse för detta gamla bruk, där jag under skol- och studieåren hade mitt föräldrahem."

Jag måste dock framhålla att hans arkivstudier är omfattande. Som grund för sin uppsats har, förutom bruksarkivet i Åker, också Kammararkivet, Krigsarkivet, Riksarkivet och Slottsarkivet använts. Därtill uppsatser och böcker från ett antal författare av historiska alster.

Hans uppsats finns sparad i bruksarkivet och även i hembygdsföreningens arkiv (Bih X ÅB1n) dit den kom som gåva efter Michael Grounes.

Gösta Hultbergs arbete om Åkers Styckebruk är grunden till två artiklar om Åkers Jern Bruks äldsta historia som här presenteras i Bruksanvisningen.

Denna text är ett sammandrag av Hultbergs uppsats på 75 sidor. En del kompletterande beskrivningar har gjorts av mig, liksom alla notförteckningar. Artikeln i Bruksanvisningen omfattar inte heller hela de 200 åren utan tiden från 1580 till en bit in på Lohes tid som ägare, vilken inleddes 1640. Tiden därefter är mer omfattande beskriven i de böcker som inledningsvis nämndes.

Kronosågen vid Åkersån

Åkersån, som rinner ned genom Styckebrukets område, ned till Bergaån, och ut i Visnaren är idag inte mer än en liten bäck. En gång drev detta vatten tio vattenhjul på sin väg från Sågkärret till Visnaren, men när kraftstationen stod klar 1901 hade också en kanal byggts från Grytetorp till Täbylund och nu kom det mesta vatten att ledas till kraftstationen. Men det var Åkersån som under 1500-talet skapade Åkers Jern Bruk.

Det hela började med Gustav Vasa då han på 1550-talet lät anlägga kronosågar på ett antal platser i landet. Åtminstone från 1553 existerade det en vattendrivna kronosåg vid Åkersån. Nu dämades ån upp och det kärr som bildades på högplatån kallas än idag Sågkärret.

I närheten av sågen bodde den som hade huvudansvaret för sågen och hans torp fick snart namnet Sågaretorpet. I fogderäkenskaperna finns uppgifter om verksamheten. För år 1581 finns antecknat att det sågades 102 stockar och av

detta fick man ut 51 tolfter bräder (612 plank) och 200 barkspån.¹

Bild 1. Kanske såg kronosågen vid Åkersån ut som denna gamla ramsåg där sågbladets upp- och nedåtgående rörelse drivs av ett vattenhjul.
Foto: Sollentuna hembygdsförening.

Forssa Hammare – starten för bruket

I hertig Karls diarium från 1580 framgår bland annat att fogden på Gripsholm, Anders Nilsson, påminns att leverera månadskost till Åkers hammarsmeder och kolare och i räkenskaperna för 1581 finns en hammarsmedja redovisad vid Räckstaåns utlopp ur Visnaren. Vi kan därmed bestämt säga att 1580 finns en bruksanläggning för järnhantering i Åker. Det lilla företaget kallas Forssa Hammare då det låg inom byn Forssas område. Den ansvarige hammarsmeden var Eric Hammersmedh.

Det var främst stångjärn som tillverkades men även några andra produkter. 1581 redovisas att det producerats 50 skeppspund, 81 lisspund, 5 marker stångjärn (cirka 9,2 ton) samt 4 lisspund

12 marker stål (knappa 36 kilo), vidare ett spadjärn, 5 porthakar och ett brandjärn.²

Några uppgifter om arbetarnas löner har vår författare inte funnit men Eric Hammarsmedh får 1 skpd (skeppund) 4 lpd (lisspund) stångjärn som ersättning ”för 9 skpd. 12 lpd stångejern hann hafver utsmidht anno 80”. Att tillverkningen 1580 var så ringa och dessutom är redovisade under 1581 talar för att hammarsens första produktionsår var just 1580.

Malmen kom från Skottvångs gruva. Men innan den kunde hanteras av hammarsmederna vid Forssa hammare fick den fraktas till de på 1570-talet nyanlagda masugnarna vid strömmarna i Hyndevadsån. Därefter transporterades tackjärn till Forssa Hammare, här smiddes till stångjärn som i sin tur transporterades till Järntorget i Stockholm.

Bild 2. Stångjärnshammare vid Ängelsberg. Foto: Pehr Bengtsson

Första masugnen

De långa transportererna från Skottvångs gruva till masugnen vid Hyndevadsån och till stångjärnshammaren i Forssa var besvärande. Samtidigt fanns i Åker såväl vattenkraft som skog för träkol och kalk för smältningen i masugnen. Kanske fanns tankarna redan vid starten för Forssa Hammare om en idé att anlägga en masugn i Åker, för redan 1584 står nämligen den första masugnen vid Åk-

Bild 4. Och så här kan det ha sett ut i verkligheten vid Åkersån. Detta är Transå hytta. Foto: Holger Ellgaard

ersån klar. I räkenskaperna för 1584 står det: ”Räkenskaper för Åkers hytto och hammar”. Att Forssa Hammare fanns på plats tidigare kan ha sin orsak i att vid Forssa fanns förmodligen redan dammanordning och vattenhjul från den tidiga kruttillverkningen innan denna flyttades en kilometer längre norrut längs Räckstaån.³

Som byggmästare för masugnen fungerade en av hertig Karls utländska specialister, Jost Mynker. Gösta Hultberg skriver att ”Fogden i häradet, Werner Bosson, och länsmannen Måns i Skäggesta hade hand om anskaffning av arbetskraft och för själva bygget svarade masmästare, hjulmakare, smeder, bergsmän samt diverse inhysesmän. Fogden hade ett par underordnade som hjälpte till att driva på dagsverksbönderna”. Det var Jost Mynker som lät bygga vallen vid nordöstra ändan av Mörtsjön för att leda om vattnet som då rann i en å över Löta gårde och ut i Visnaren. I stället kom nu allt vatten från Göksjön och Mörtsjön att ledas till Åkersån. Fördämningen kallas Munkdammen efter Jost Mynker, med tiden kom vägen till Göksjötorp att gå på dammvallen.

Ytterligare en masugn byggdes, för-

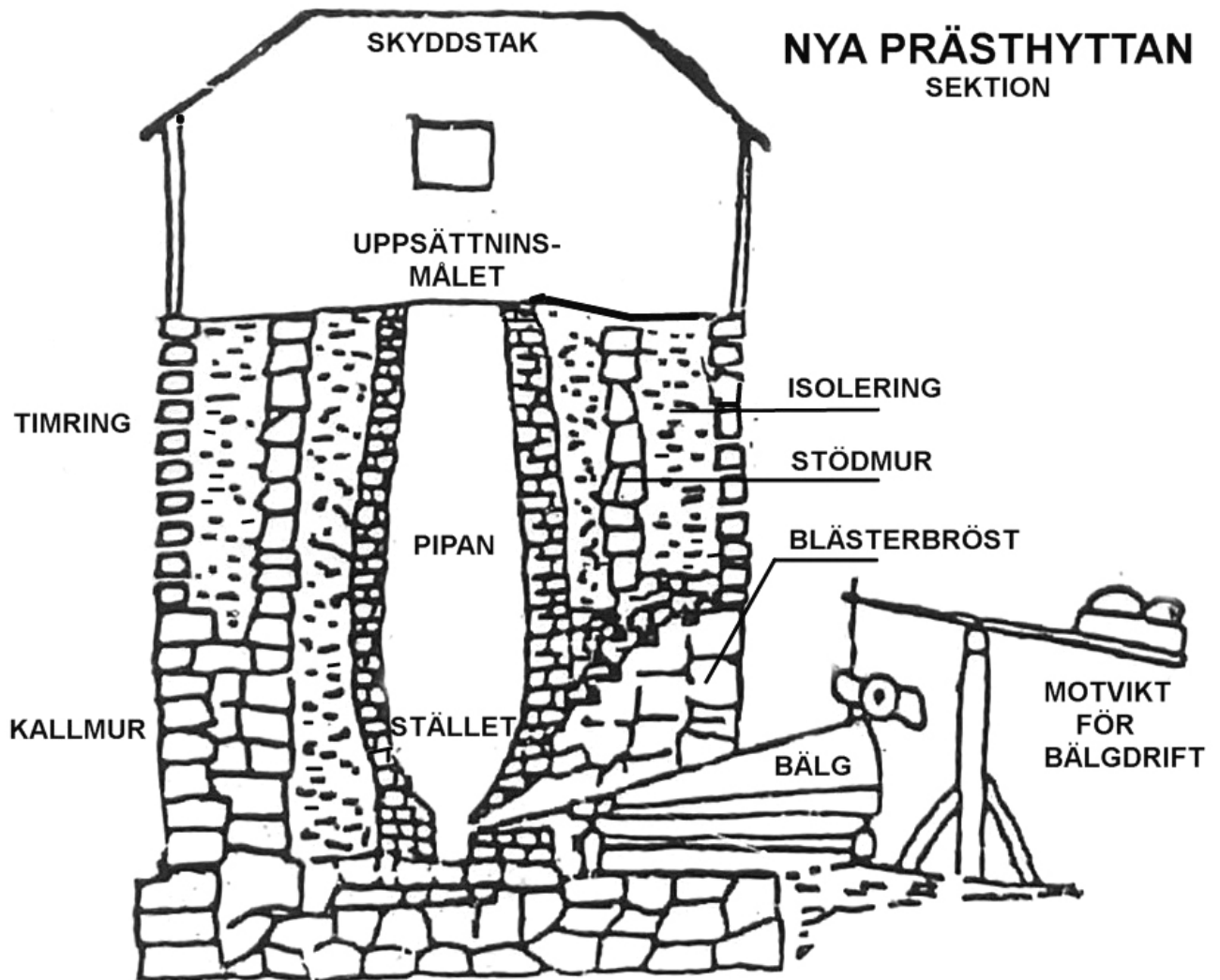

Bild 3. Så här kan en mulltimmerhytta vara konstruerad. Här är det Nya Prästhyttan som är avbildad. Teckning från Wikipedia.

modligen klar redan 1589. Var den stod är osäkert men troligen även den vid Åkersån. Bruksräkenskaperna ger ingen riktig klarhet. Ibland står det "masugnen" och strax därefter "tvenne masugnar" uppger Hultberg. År 1587 anges att det blåstes i en ugn (pipa), 1588 i två och från 1589 fram till 1597 blåstes vissa år i fyra ugnar. Detta tyder på att det kan ha varit två masugnar med vardera två pipor.

Enligt 1585 års räkenskaper för bygget 1584 hade Per i Skogkvarn vissa fodringar "för han murade 2 skorstenar i en masugn vid Åkers bruk". De masugnar som byggdes vid denna tid var mulltimmerhyttor. Att de skulle innehållit två pipor är information som Hultberg fun-

nit vid sina efterforskningar och som inte tidigare har publicerats.

Hur mycket tillverkades vid masugnarna i Åker? I räkenskaperna för 1584 framgår att av 800 tunnor malm, 467 stigar kol och 150 lass⁴ kalksten framställdes 25,2 ton tackjärn, 1,9 ton lod (runda kanonkulor) samt 2 ton järnpannor och grytor.⁵ Vid Forssa Hammare utsmiddes en del av tackjärnet till stångjärn men det mesta till osmundjärn.⁶ Produktionen varierade mycket. Ibland användes båda masugnarna och alla fyra pipor, andra år var endast en masugn igång och någon gång kunde blåsningsperioden räknas i några få veckor.

En detalj som författaren beskriver och som kan vara intressant är följande.

”Av år 1591 siffror får man veta att det var 18 uppsättningar per dygn och ugn [18 gånger man fyllde på] samt att varje uppsättning omfattade 16 skyfflar kol, 10 skyfflar malm och 3 skyfflar kalksten. Den erhållna slaggen var mycket rik på järn vilket tillvaratogs genom vaskning. Antagligen beror det på mängden vaskjärn att hammarsmedjan framställde vissa mängder osmundjärn vid sidan av huvudprodukten som var stångjärn. Ty till osmundsmide kunde man tillvarata mindre tackjärnsstycken.”

Den första gjutningen av järnkanoner skedde 1588 då tolv stycken dubbelfalkonetter göts.⁷ Produktionen av olika kanoner under de första tio åren varierade mellan en och fjorton. I början av 1600-talet finns inga uppgifter om kanongjutning men desto mer tillverkades järnlod (kanonkolor), kanske skedde ingen gjutning av kanoner de första åren av 1600-talet förrän den nya större masugnen stod färdig 1608.

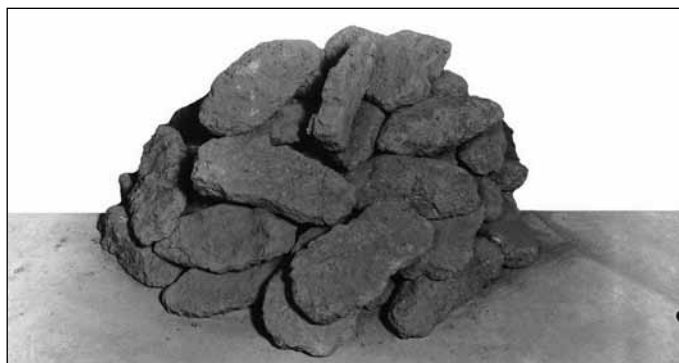

Bild 5. Här en hög med osmundjärn.
Foto: Tekniska museets arkiv

Masugnarna i Åker bedöms vid denna tid ha varit ganska obetydliga i förhållande till bruken i Norbergs Bergslag men hertig Karl visade ändå stort intresse för bruket och besökte upprepade gånger Åker. Enligt hans egna dagboksanteckningar var han 1589 här den 5–8 november samt den 13, 15 och 17 november,

detta var då det för första gången blåstes i fyra ugnar.

De som arbetade vid masugnarna hade arbete under blåsningsperioden, den kunde vara väldigt olika. Den enda som tycks haft en anställning året runt var kolaren. Vid slutet av 1500-talet framgår det nämligen i registren att Nils Kolare tilldelas livsmedel under hela året.

Till blåsningsperioderna anslöt masmästaren och lodstöparen men också en hövitsman med knektar för, får vi anta, ordningshållning och hopsamling av ”diverse löst folk”. Totalt ett tjugotal av ”diverse löst folk” som skulle tjänstgöra som hantlangare åt kolaren, masmästaren och lodstöparen. Allmogem i kringliggande socknar utkrävdes vissa dagsverken till Gripsholms slott, en del av dessa överfördes nu till Åkers Jern Bruk. Ofta innebar det transporter till och från bruket. Att detta fungerade ombesörjdes av Häradsfogdarna.

1600-talets inledning

I februari 1604 skickades ett skriftligt uppdrag från Karl IX till Mäster Willem (Willem de Besche) i Nyköping att flytta masugnen i Åker. Som skäl angavs ”der felees ofta watten der han nu stäär”. Vidare säger kungen att flytten skall ske ”på någon ortt, som digh tyckes lägligast wara nedan för hamarsmidierna”.

Tanken verkar vara att bygga masugnen vid Räckstaån och då måste det bli vid fallen vid Räcksta där krutkvarnar och mjölkvarnar redan fanns. Nu blev det inte så, kanske på grund av alla de kvarnar (vattenhjul) som redan fanns här, utan även denna masugn kom att byggas längs Åkersån men längre norrut och därmed betydligt lägre än de tidig-

are. Den byggdes på samma plats som masugnen från 1795, den som ännu står kvar och idag hyser bruksarkivet. Vattnet från sågkärret leddes i en träränna och föll ned på de två vattenhjulen uppifrån. Den stora höjdskillnaden innebar att vattenhjulen kunde byggas betydligt större och därmed ökades deras kraft avsevärt.

Under 1606 uppdrogs åt bönderna att forsla fram gråsten för bygget och i mars 1607 fick Willem de Besche fullmakt att uppsätta två masugnar. Fullmakten innehöll föreskrifter om arbetskraft och deras avlöning. Den nya masugnen utgjordes av ”tvenne sköna masugnar av idell steen upmurade i ett huus bredwid warandra”.

Denna typ av masugnar kallades fransöske masugnar och kunde göras högre och därigenom ge högre temperatur för smältningen. Då minskade kolåtgången samtidigt som järnet i mindre grad gick över i slaggen vilket i sin tur innebar att man fick ut en större mängd järn per mängd järnmalm än tidigare.

Från att bruket ursprungligen tillhörde hertig Karl och hans hertigdöme, övergick det automatiskt till att bli kronoegendom när han blev kung. När Karl IX dör 1611 blir det åter hertigdöme för hans son Karl Filip. Då han var omyndig blev det änkedrottning Kristina som förvaltade hertigdömet och när Karl Filip avled 1622 övergick bland annat Åkers och Selebo härader i Kristinas livgeding.

Redan i juli 1620 hade kronobruket arrenderats ut till den tyske smeden Påfvel Rännare. Även Skeppsta bruk samt fyra torpställen, Skeppsta, Brunsta, Hytta och Hulta, ingick i arrendet.

Påfvel Rännare hade varit vid bruket i Åker redan 1601 då han utförde en del smidesarbeten. När hans kontrakt vid Åkers Bruk upphörde efter tre år läm-

nade han Åker men fick tillstånd att bygga både masugn och hammarsmedja vid Skeppsta. Han hade också 1606 fått privilegium att bygga en masugn ”uppå sin egen beskostnad hwijd Gripsholm uppå våra ägor Hyttan benämnd”. Den anlades intill gården Nedhyttan.

Berättelsen om Åkers Jern Bruks äldsta historia fortsätter i nästa nummer av Bruksanvisningen. ■

Noter

1. Fram till 1864 angavs svensk trävaruexport i tolfter. En tolft är ett dussin.
2. 1 skeppund = 170 kg, 1 lispund = 8,5 kg och 1 mark = 212,5 gram. Beroende på vad som vägs kan skeppundet ha olika vikt.
3. Se boken *Åkers Krutbruk 1552 – 2022*, sid 11 ff.
4. En tunna motsvarar cirka 160 liter. En stig kol är 12 tunnor. Ett lass är drygt 800 kg.
5. 146 skeppund och 8,5 lispund tackjärn, 11 skpd och ½ lpd lod, 5 skpd och 12½ lpd järnpannor och grytor.
6. Tackjärnet från masugnen värmdes upp och bearbetades i hammaren för att få ett renare järn som kunde smidas. De smidbara järnklumparna höggs upp till osmundar. En osmund skulle väga 350 gram.
7. En falkonett är en mindre kanon med en kaliber om 57 mm, cirka 2 meter lång och en vikt av omkring 170 kilo. En dubbelfalkonett är större, har en kaliber om 72 mm, en längd om cirka 2,5 meter och väger runt 420 kilo. Genom åren har måttuppgifterna varierat något. Kanonerna användes av fältarmén och på fartyg.

Jag minns Lucia förr

Karin Öhrner minns sin stora dag då hon 16 år gammal trots tuff konkurrens lyckades bli vald till Åkers Lucia för 60 år sedan. Här berättar hon om allt från kröningen i regn och blåst till besöket på Skäggesta ålderdomshem.

Text: Karin Öhrner
Foto: Tidningen Folket

Sommaren lider mot sitt slut, höstmånaderna och december med Lucia och julfrände nalkas. Jag minns för snart 60 år sen. "Välj Åkers lucia 1964" kunde man läsa i tidningen Folket i november samma år. Vi var sju kandidater, fem Åkersflickor och två Strängnäsflickor. Juryn som tagit fram kandidaterna var Karin Björkman, Gunhild Melin, Carl Gustafsson, Sven-Åke Högkvist, Bertil Gustafsson, Alvar Andersson och Einar Johansson. Tre prenumerationer på tidningen Folket utlovades till dem som röstade på rätt kandidat. Övriga arrangörer var Åkers Folkets hus och Åkers IF.

Vi presenterades i tidningen Folket, vid en barn- och familjefest som Åkers IF:s ishockeysektion anordnade före

filmföreställningen i Åkers Folkets hus bio och vid onsdagsdansen i Folkets hus. Fram till den 30 november kunde man lämna in sin röstsedel och vi övade luciatablå och sånger med Lillemor Olby. Påföljande dag presenterades jag som Åkers lucia i tidningen. Tärnorna var Eva Gustavsson, Yvonne Zettervall, Mona Pranschke och Sylvia Johansson, alla från Åker, samt Ulla-Britt Johansson och Inga-Lill Olsson från Strängnäs. Yvonne (numera Lundström), Mona (tvilling från Forsa) och jag hade varit klasskamrater tidigare, nu var vi 16 år och gick i skolor i Strängnäs. Eva kände jag också väl, 17-åriga polisdottern från Granby.

Bruksdisponent Thorsten Collén kröner
Karin Öhrner till Åkers Lucia.

Sylvia och Inga-Lill hade påbörjat damfrisörsutbildningar. Ulla-Britt, som var 18 år och äldst av oss alla, kände jag inte alls. Kröningen skedde söndagen den 13 december.

Luciakortegen startade vid Bruksgården och vi åkte på en dekorerad vagn förspänd med två hästar. Vi var klädda i fina vita pälsar och vita lovikkavantar, men det regnade och blåste och vi satt med paraplyer uppfällda. Det var planerat att kröningen skulle ske på Folkets hus trappa men på grund av vädret fick den flytta inomhus. Enligt tidningen hade mellan 600 och 700 personer mött upp. Bruksdisponent Torsten Collén, Åkers Styckebruk, förrättade kröningen och överlämnade smycken till Lucia och tärnor, skänkt från AB Åkers Styckebruk. Vi framförde nervöst vår luciatablå och åkte sen vidare för firande på olika ställen.

Festligheterna på Folkets hus fortsatte med Svennes showband, servering, tombola, fiskdamm, chokladhjul, gammeldans och på kvällen luciabal med orkestern Dynamitz. Jag minns att vi under ett par dagar besökte många olika ställen, där jag som ung 16-åring aldrig varit tidigare. Luciaföljets ledare var S-Å Högvist. Vi lussade för fru von Seth i Herrgården. Det var spännande att få gå in i det huset, som man bara passerat förbi tidigare. Det var stort och hon satt där ensam med en papegoja. Vi besökte även Bredsjönäs fångvårdsanstalt och det kändes lite nervöst och utmanande att bli uttittad av alla män där. Jag skulle servera dem kaffe och tog utan grytlapp kaffepannan som stod på vedspisen och brände mig ordentligt.

Tidigt på morgonen besökte vi Strän-

gnäs sjukstuga och därefter till kronikerhemmet i Strängnäs. På vårdanstalten/arbetshemmet vid Löt gick vi runt på de olika avdelningarna och det var mycket omtumlande att se de gravt utvecklingsstörda liggandes i sängar med höga grindar. Då visste jag inte att jag senare i livet skulle arbeta med personer med funktionsnedsättning i många, många år.

Mera bekant kändes det att lussa för de gamla på Åkers ålderdomshem, Skäggesta. Där hade jag arbetat som sommarvikarie sommaren -64 och jag kände därmed igen alla pensionärer. Så det var ett kärt återseende. Stränga chefer, som där ingav mycket respekt, var Ulla Boman och fru Jogård. Som 16-åring fick jag hugga in på många olika arbetsuppgifter: av- och påklädning, bad i vanligt badkar, sårvård, bädda, städa, tvätta viss tvätt i stor järngryta i källaren, laga kläder, duka och diska. Jag tror det var där jag lärde mig att handdiska otroligt snabbt. Schemat bestod då och då av lediga timmar på eftermiddagen, men det var ju ingen idé att cykla hem till von Seths väg utan det var bara att vänta in nästa arbetspass.

Vidare besökte luciataget Lida konvalescenthem. Där gjorde jag besök några år senare under min utbildning för att förkovra mig i hur alkoholistvård kan bedrivas. Ett av de sista besöken vi gjorde var på mässen vid Krutbruket där vi lussade för de anställda. Det var mycket intensiva dagar och många intryck som etsade sig fast. Och jag tror vi spred värme och glädje till många. Dock ville inte min kemilärare på läroverket godta detta uppdrag och åtagande som ursäkt för att jag inte gjort läxan. ■□

Bildtexter

1. Sångövning med folkskollärare Lillemor Olby. Från vänster: Yvonne Zettervall, Sylvia Johansson, Karin Öhrner, Inga-Lill Olsson, Mona Pranschke, Eva Gustafsson, Ulla-Britt Johansson.

2. Besök på Skäggesta. Tärnorna Sylvia (till vän) och Ulla-Britt (till hö) serverar. Pensionärerna okända.

3. Besök på mässen, Åkers krutbruk. Överingenjör Rolf Julin med fru serveras kaffe av lucia.

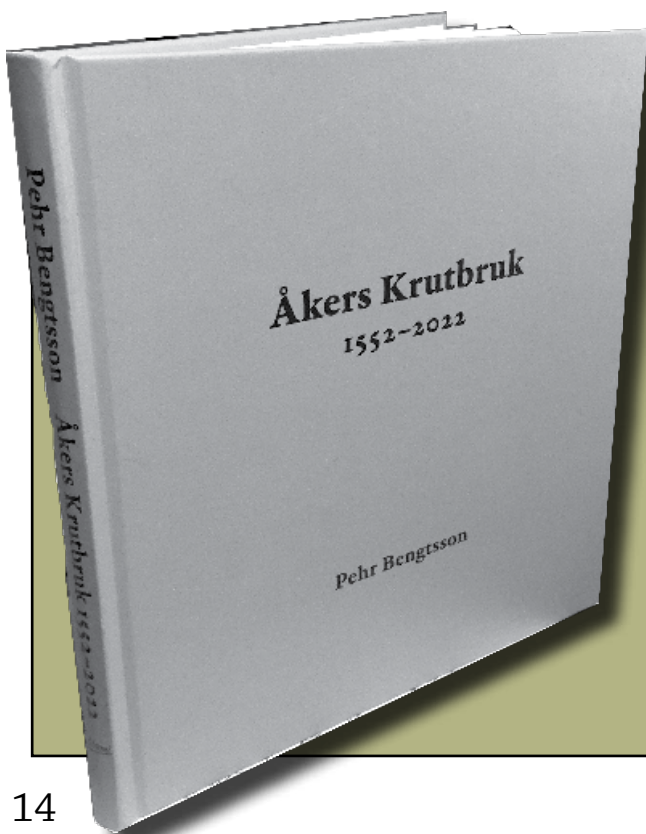
4. Besök på Strängnäs sjukstuga. I nio månader har 72-årige Einar Södergren legat där.

5. Bruksdisponent Thorsten Collén håller tal till luciatåget i Folkets hus. Från vänster: Yvonne, Sylvia, Eva, Karin, Inga-Lill, Mona, Ulla-Britt.

Ögonblick i Åker

Nyöppnad klassiker. BP-macken vid torget i nyöppnat skick 1956. En tidig kund tankar sin Folkvagn. Från början och en bit in på 2000-talet har macken alltjämt varit en central punkt i samhället. Under 50-talet blev den dessutom ett komplement till Olof Jonssons taxirörelse som drog igång redan 1948. Fotograf? Harry Lindblad, naturligtvis.

Missa inte!
Pehr Bengtssons bok
Åkers Krutbruk 1552-2022

*Finns att köpa på Museet,
 Bruksarkivet och Blomsterbruket
 (Blomaffären i Krutbruket)
 till det facila priset*

150 kr

Nytt märke för värddar på museet och arkivet

Föreningen har nu ett nytt märke för att visa besökarna vem som är värd. Första gången vi hade något som visade vem som var värd var 2007 när värdarna tilldelades en gul t-shirt med vår logga på. Den knallgula färgen var inte så populär varför t-shirten omkring 2011 ersattes av det gula tygmärket. Märket sattes fast med en lös säkerhetsnål.

Det nya märket är av metall och lite lättare att fästa än vårt äldre gula tygmärke då det antingen har en fast nål eller fästs med magnet. Så här ser vårt nya märke för värddar och guider ut.

Stort tack till Peter Rylén och hans företag S1 Automation & Consulting AB som kom med idén och som sponsrat föreningen med märkena.

Pehr Bengtsson

Arkivet

Museet

Det nya märket.

När Åkers Styckebruk blev Bofors-Åkers

Ägarlängden för Åkers Jern Bruk, idag Åkers Sweden, är lång. Inledningsvis var det kronan och senare enskilda familjer som ägde och drev bruket. Efter att Jeanne Nyblaeus under 1930-talet lämnade ägarskapet har ägarlängderna blivit kortare. Rutger von Seths arvingar sålde bruket till Bofors. I samband med det kom personal från Bofors hit, några med familjer. En av dessa var Knut Knudsen med hustrun Mona. Här berättar Knut om denna övergång på 1970-talet.

Text: Knut B Knudsen

I mitten av 1970-talet fanns det två tillverkare i Sverige av smitt högkvalitativt stångstål, nämligen Bofors och Uddeholm. 1974 beslutade Bofors att lägga ner sin tillverkning och att sälja sitt lager och vissa tillverkningsenheter till Uddeholm. Man beslutade nu också att använda en del av pengarna från försäljningen till att satsa på att bli en stor producent av valsar – både smidda och gjutna.

Inom Bofors Sektor Stål fanns redan tillverkning av smidda valsar och nu behövde man förvärva ett gjuteri som tillverkade gjutna valsar. Valet föll på AB Åkers Styckebruk.

Det nya gemensamma bolaget blev ett fristående dotterbolag och fick nam-

net AB Bofors-Åkers. Verksamheten skulle drivas från Åker gällande både gjutna och smidda valsar vilket betydde att marknadsföringen för smidda valsar flyttades till Åkers styckebruk medan tillverkningen av dessa blev kvar i Bofors.

Vi var sex försäljare på marknadsidan i Bofors varav fyra följde med till Åker. Det var Bengt Rutgersson, Evert Liden, jag själv Knut B. Knudsen samt Ola Carlehög. Vi flyttade alla till Åker i juni 1975.

Ola blev kvar bara några månader innan han slutade och flyttade till Skellefteå. Bengt, som hade varit marknadschef i Bofors, lovade att vara kvar i Åker i två år och hjälpa till så att allting fungerade

Knut och Mona Knudsen hemma på Fräsarvägen innan flytten till USA 1982.
Foto: Sten Hellgren

innan han flyttade tillbaka till Karlskoga och Bofors. Han hade nyss tagit över och renoverat sina föräldrars gamla villa och ville därför inte flytta därifrån. Evert och jag själv flyttade däremot permanent.

Marknadsavdelningen organiserades försäljningsmässigt upp i fyra separata enheter, så kallade MO-enheter (Marknadsområdesenheter) baserade i huvudsak på språk:

MO1 blev Norden med tyngdpunkten på svenska språket.

MO2 blev länder med tyngdpunkten på engelska och spanska språk.

MO3 blev länder med tyngdpunkten på franska och italienska språk.

MO4 blev länder med tyngdpunkten på tyska språket.

Bengt började på *MO1*, jag på *MO2* och Evert på *MO4*. Efter ett par år flyttade Bengt tillbaka till Karlskoga, Evert hamnade så småningom vid gjuteriet som gjuterichef och jag for till USA ett par år för att sedan återvända och ta hand om Skandinavien.

Åren går.

Bengt och Evert är nu borta, jag är själv pensionär sedan många år. Åkers har genom åren bytt ägare flera gånger. Idag ägs det av den amerikanska koncernen Union Electric Steel Corporation och heter Union Electric Åkers och marknadsförs under namnet Åkers Sweden.

Livet går vidare. ■

Evert Lidén berättar om sina äventyr i nya boken

Ett helt liv i metallindustrins tjänst. Så kan man sammanfatta hembygdsprofilen Evert Lidéns strävsamma tillvaro, från barndomens Husqvarna Vapenfabrik till Bofors och gjuteriet på Åkers, ut i världen. Nu har vännen Tomas Larsson gett ut en bok där Lidén själv berättar om sitt yrkesliv.

Text: Per Hellgren

Många Åkersbor minns Evert Lidén (1934-2021) som ett orakel i teknikhistoria. Alltid påläst. Alltid kunnig. Alltid intresserad. Jag höll också på att skriva alltid gammal, men det är väl bara så man ser på en man född i mitten av 30-talet när man är i min ålder (50-årsåldern).

Men bilden av åldermannen har också betydelse för trovärdigheten. Man lyssnade när Evert Lidén talade, det tror jag många kan hålla med om. Denna erfarenhetens triumf ingöt förtroende i många åhörare genom åren.

Den 50-sidiga volym som nu givits ut av Tomas Larsson i ett nätt barn-

boksliknande utförande innehåller i allt väsentligt en intervju som Bengt Spade vid Sveriges gjuterihistoriska förening har gjort med Lidén i maj 2018. I ett mycket kortfattat förord skriver Spade:

“Som gjuteriingenjör och teknikintresserad mångsysslare tar Evert med oss på en intressant livsresa på hemmafronten och ute i världen.”

Och vilken resa vi får följa med på. Vi hoppar rakt in efter realexamen i början av 1950-talet. Sverige växer så det knakar, industrin går på högvarv. Inte minst i Småland där Evert föddes 1934 i Huskvarna. Han fick arbete på Husqvarna Vapenfabrik och dess metallografiska laboratorium och inledde ett helt

Evert Lidén i berättartagen hemma vid köksbordet på Stockenströms väg 2018 då Bengt Spade intervjuade honom. Nu ligger samtalet till grund för en ny bok utgiven av Tomas Larsson. Lidén föddes 1934 i Huskvarna och blev senare gjuterichef på Bofors-Åkers. Han var även teknikhistoriker, drivande i Åkers Hembygdsförening och den som strukturerade upp Bruksarkivet. Foto: Bengt Spade

yrkesliv i metallens tecken. Gjuterilinen vid Tekniska gymnasiet i Jönköping följde, sedan värnplikt i flottan i Karlskrona och sen tillbaka till metallografiska labbet på Huskvarna. Där tillverkades inte bara vapen heller utan även kuggjul till cyklar och Facits räknemaskiner, hålskivor till köttkvarnar, pressarfötter till symaskiner och mycket annat.

Nästa arbetsplats var Svartå Bruk i Närke där han blev hyttingenjör vid deras träkolshytta dit han kom 1959 men var tvungen att sluta redan 1966 då bruket stängdes.

Boxholm, Bofors, valsar och verktygsstål följde och till sist, 1975, kom Lidén till Åkers Styckebruk och dess

Bokpresentation

För den som vill köpa boken *Mina resor - en berättelse av Evert Lidén* finns tillfälle under Glöggafton den 5 december i Motstugan då boken presenteras och Everts dotter Karin Lidén berättar om sin far. Boken kan också köpas direkt från Tomas Larsson via mejl: tomas@ordkraft.se. Pris: 150 kr inkl moms (plus porto vid postbeställning).

marknadsavdelning. Resor i Östeuropa blev allt vanligare. Tyskland, Polen, Ryssland, Ungern, Rumänien. Kvar hemma i Åker fanns familjen med hustrun Sickan och döttrarna Ylva och Karin som fick allt mindre tid med sin make/far.

“Pappa reste mycket i sitt jobb, från att vi var små. Men när han var hemma var han en otroligt närvarande pappa som alltid satte oss i familjen först”, skriver döttrarna i boken.

Fler anekdoter följer. Den kinesiska rörgjutningsmaskinen blir en följetong i ett skede där masakern på Himmelska fridens torg just hade skett. Valsförsäljning i Iran är ett annat kapitel på 90-talet som underhåller läsaren. ■

Bruks- Historier

Löneförhandling på bruket

Arne, som var målare på Åkers Styckebruk under 90-talet på Holger Hjelts tid, målade på huvudkontoret. Då upptäckte han att han inte fått årets lönepåslag, så han knackade på VD Ebbe Sundbergs dörr en fredagseftermiddag, steg in och sa:

– Jo Ebbe, det är så att pengarna, de räcker till havre och mjölk till frukostgröten, men jag får det inte å räcka till saltet. Det är ett elände. Det skulle behövas ett påslag på lönen.

– Va! Nääe, det går inte bara så här plötsligt. Det måste jag nog tänka över, svarar Ebbe.

– Jaså, jamen tack och adjö då, sa Arne, gick ut och stängde efter sig. När han gått tre steg nerför trappan öppnas dörren bakom honom och Ebbe ropar med hög röst:

– DET BLIR FRÅN MÅNDAG!

Nästa gång de träffas frågar Ebbe:

– Nå smakar gröten bättre nuförtiden? Är det bättre med saltan?

– Joo, svarar Arne. Men det skulle vara gott med litet sylt till. Kan du ordna med det till på torsdag?